

GERMANIYADA “YANGI TARIXIY MAKTAB” VA UNING IQTISODIY MAZMUNI

Daler Fayzullayev

GFU, 2-kurs Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalari bo'yicha) yo'nalishi

ANNOTATSIYA

Biz ushbu ma'qolada XIX-XX asrlarda Germaniyada “Yangi Tarixiy Maktab” va uning iqtisodiy mazmuni, kelib chiqishi, yaratilishi, namoyondalarini o'rganib chiqamiz.

Kalit so'zlar: klassik iqtisodiy nazariya, tarixiy metod, monografiya, induktiv metod, yetakchi satsiolistlar, deduktiv modellar, metodologik munozaralar, individual iqtisodchilar.

«НОВАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ШКОЛА» В ГЕРМАНИИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

АННОТАЦИЯ

В данной диссертации мы представляем «Новую историческую школу» в Германии в 19 и 20 веках и о его экономическом содержании, происхождении, создании и проявлениях мы узнаем.

Ключевые слова: классическая экономическая теория, исторический метод, монография, индуктивный метод, ведущие социалисты, дедуктивные модели, методологические дискуссии, отдельные экономисты.

"NEW HISTORICAL SCHOOL" IN GERMANY AND ITS ECONOMIC CONTENT

ABSTRACT

In this thesis, we present the “New Historical School” in Germany in the 19th and 20th centuries and about its economic content, origin, creation, and manifestations we will learn.

Keywords: classical economic theory, historical method, monograph, inductive method, leading socialists, deductive models, methodological discussions, individual economists.

Kirish

Milliy qalb, milliy xarakter, milliy taqdir - shu va shunga o'xshash tushunchalar XVIII asr oxiri va XIX asr boshlarida Germaniya jamoatchiligi fikriga singib kirmoqda edi. Tarixiy maktab vakillari tarixdan bo'lak yana nima milliy bo'lishi mumkin, degan fikrlarga asoslanib

siyosiy iqtisoddan tarixiy usul o'rnini ko'rsatishga harakat qildilar. Ular milliy fan sifatida siyosiy iqtisod orqali tabiiy xususiyatlarga va xalq harakatlariga bog'liq holda rivojlanadigan milliy xo'jalikni o'rganishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ydilar. Germaniyada tarixiy maktablar shakllanishi va evolyusiyasini ilmiy-iqtisodiy adabiytda uch asosiy davrga ajratiladi. Birinchi davr XIX asrning 40-60-yillarini o'z ichiga olib «Eski tarixiy maktab» yoki oddiygina «Tarixiy maktab» davri deb nomlanadi. V.Rosheo, K.Knis va B.Gildebrand bu davrning asosiy mualliflaridir. Ikkinchi davr XIX asrning 70-90 yillariga to'g'ri kelib «Yangi tarixiy maktab» davri deb nomlanadi. G.Shmoller va L.Brentano bu davrning asosiy ijodkorlaridir. Uchinchi davr XX asrning 30-yillarigacha davom etib «Eng yangi tarixiy maktab» davri yoki qisqacha «ijtimoiy yo'nalish» nomini oldi. V.Zombart va M.Veberlar uning asosiy mualliflari edilar. Yangi tarixiy maktablarning yaratilishi, isloh qilinishini Pyer Jozef Prudon va Karl Iogann Rodbertus-Yagesovning g'oyalarisiz tasavvur qilish qiyin albatta.

P.Prudon «belgilangan qiymat» nazariyasini o'zining butun iqtisodiy negizi deb hisobladi. Bunda klassik maktabdan o'zib ketish pinhona istagigina emas, shu bilan birga ijtimoiy o'zgartirishlarning yo'llarini belgilash istagi ham namoyon bo'ldi. Tovar ishlab chiqarishini Prudon insoniy ozodlikning va har bir kishi shaxsiy mustaqilligining cho'qqisi deb biladi, mayda burjua nazariyotchisi bo'lgan Prudon bozor mexanizmining ba'zi bir salbiy jihatlarini: mollarning qalashib ketishini, nomunosiblikni, xonavayron bo'lish va shu kabilarni tan oladi. Prudon asosiy iqtisodiy ziddiyatlarni «qiymat»ning ichki ziddiyatlaridan: iste'mol va ayirboshlash qiymati g'oyalaridan iborat deb biladi. «Belgilangan yoki sun'iy» qiymat murosaga keltiruvchi timsol bo'lib ko'rinadi. Bunday qiymat ayirboshlashda vujudga keladi. U tovarning ijtimoiy boyluk tarkibiga bemalol kirib borishini bildiradi.[1.171-bet.]

K.Rodbertusning iqtisodiy g'oyalari yuqorida qayd etilgan asosiy asaridan tashqari, katta tomoni tashkil etgan to'rtta «ijtimoiy xati»da bayon etilgandir. Unda u qiymatning mehnat nazariyasini sodda ko'rinishda tahlil qildi. Qiymat ijtimoiy zaruriy mehnat bilan aniqlanmasdan, balki barcha mehnat harajatlari bilan aniqlanib, bu o'rinda bir xil mehnat harajatlari har qanday ishlab chiqarishdan qat'i nazar bir xil qiymat hosil qiladi deb ko'rsatiladi. Bundan tashqari, mehnat doimo qiymat vujudga keltirishi alohida ta'kidlanadi.[2.259-bet].F.Engels «Falsafa qashshoqligi» asarining so'zboshisida K.Rodbertus qarashlaridagi bu holatni keskin tanqid qilib, o'zining qiymat nazariyasida mehnatning ijtimoiy zaruriy xarakterini inkor etadi deb yozadi.

K.Rodbertusning fikricha, mehnat qiymat o'lchovi sifatida oltin va kumushdan yuqori turadi, chunki u ish kunini o'zgarimas o'lchov deb hisoblaydi. Bu o'rinda «mehnat kunlari» ham izohlanadi. Lekin olim xayoliy fikrlarga berilib, kapitalistik tovar xo'jaligi sharoitida pulning zaruriyatini to'g'ri tushuntirib bera olmadi. K.Rodbertus o'zining taqsimot nazariyasida klassik

maktab vakillari Yo‘l qo‘ygan xatolarni takrorlaydi. Taqsimot nazariyasi quyidagi tartibda tahlil qilinadi va uch bosqichdan iborat bo‘ladi. Birinchi bosqichda K.Rodbertus ijtimoiy (milliy) mahsulotni ish haqi va rentaga bo‘linishini ko‘rib chiqadi. Ikkinchi bosqichda u rentani kapital va er rentasiga bo‘lishga o‘tadi. Va nihoyat, uchinchi bosqichda K.Rodbertus barcha foyda va er rentasining kapitalist va er egalari o‘rtasidagi taqsimotini ko‘rib chiqadi. K.Rodbertus ijodiy faoliyatining so‘nggi yillari qiymatning mehnat nazariyasidan uzoqlashib mayda ishlab chiqaruvchilar manfaatlariga mos tushuvchi jamiyatni qayta qurish loyihalarini e‘lon qilish bilan bog‘liq bo‘ladi. Kapitalizmni Rodbertuschasiga isloh qilish sinfiy kurashsiz evolyusion yo‘l bilan amalga oshirishni ko‘zda tutar edi. Bu yo‘l keyingi islohotchilik yo‘nalishidagi nazariy maktab tomonidan qo‘llaniladi. Bu olimning asarlari rus tilida to‘la chop etilgan.

Yangi Tarixiy Maktablarning mashhur yetakchisi Gustav fon Smoller va uning qarashlari haqida gapirmasak bo‘lmaydi. Gustav fon Shmoller (1838-1917) ikkinchi avlod nemis Tarixiy maktabining atoqli yetakchilaridan biri edi. Eski tarixiy maktab a‘zolari singari, yangi tarixiy maktab yozuvchilari ham klassik iqtisodiy nazariyaga qarshilik bildiradilar, hamma vaqt va hamma joyda bu qarash yaroqli bo‘lgan. Ular eski maktabning tarixiy metod davolariga nisbatan kamroq hayol surgan va iqtisodiyot nazariyasi bosqichlaridan iqtisodiyot va jamiyat to‘g‘risida turli ko‘rinishlarda monografiyalar yozishni rejalashtirdi. Bu harakatda ular induktiv metoddan foydalanishni afzal ko‘rishdi. Yetarli amaliy dalillar to‘plagandan so‘ng nazariyalar kelib chiqishi mumkin. Ular shuningdek, nufuzli faoliyat orqali ijtimoiy islohatlar o‘tkazishga qiziqqanlar. Shu sababdan ular “yetakchi sotsiologistlar” deb atalgan. Ular bu termini xursandchilik bilan qabul qilishdi. Ularning tanqidchilari daromadni soliqqa tortishga qarshi bo‘lish taklifini qabul qilmadi va o‘rtada nizo yuzaga keldi.

1870 – yillarning boshlarida Menger, Jevons, va Valraslarning mavhum deduktiv modellar tuzilishi va marginal tahlil davolari Germaniyada kichik ta’sir ko‘rsatgandi yoki umuman ta’sir ko‘rsatmagandi. Chunki ular faqatgina tarixiy metod tarafdorlari edilar. O‘zining birinchi yozuvlarida Shmoller ikkala usullar-ning ham iqtisodiy izlanishlardagi o‘rnini bajonidil tan oldi. Lekin u abstrakt nazariy modelni taklif qilmadi. 1883-yilda Mengerning metodologiyaga doir “Ijtimoiy bilimlar metodlari va asosan siyosiy iqtisodiyotga savollar” nomli kitobi nashr qilindi. U uzun, zerikarli va mohiyatan foydasiz munozara bilan boshlangan va yigirmanchi asrga zo‘rluk bilan kirib olgan. Bu eng jiddiy metodologik munozaralardan biri bo‘lganligi sababli qachonlardir iqtisodiy nazariyada rivojlanish sodir bo‘ldi. U faqatgina Qo‘shma Shtatlar ortodoksal nazariyachilari va institutsionistlar o‘rtasidagi munozaralarga taaluqli edi. Mengerning kitobi iqtisodiy va ijtimoiy fanlardagi metodologik muammolarni umumiy tekshirishni o‘z ichiga olardi, lekin u shuningdek, tarixiy yo‘nalish xatolariga qarshi

munozarani boshlab berdi. Shmoller bunga javoban kurashga kirishdi. Menger Shmollerning javobiga raddiya nashr qildi, qolganlar bu bahsga qo'shilishdi. Ikkala taraf ham munozaraga kirishdi va o'zlari-ning metodologik yo'llaridan haqiqiy va o'ziga xos tarzda foydalanishlari haqida bahslashdilar. Shumpeter ta'kidlaganidek, ikkala taraf ham o'zlarining metodologiyalarida diqqatga sazovor atamalardan foydalanishdi: amaliy, haqiqiy, zamona-viy, aniq, taxminiy, samarasiz va ikkinchi darajali.

Ularning munozarali qarashlarida iqtisodiy adabiyotning yakuni ahamiyat-siz, yo'q bo'lgandek yakunlanadi va iqtisodiyotni tartibli rivojlanishiga zararli deb hisoblanadi, chunki ularning qobiliyatli zehnlari o'zlarining davrlaridagi ma'nosiz munozara egallab olgan. Boshqacha aytganda bu munozara iqtisodchi-larga nazariya va tarixni, induksiya va deduksiyani tushunishga yordam bergan, mavhum modellar yaratish va statistikaga oid ma'lumotlar to'plash ularning tartiblarida o'zaro o'ziga xos emasdi.

Individual iqtisodchilar o'zlarining ko'plab sa'y-harakatlarini faqatgina bu metodlardan biriga ajratish moyilligiga qaramasdan sog'lom va turli xil metodo-logik yo'nalishlar tartibining rivojlanishiga muhtoj edi. Chunki hech bir metodo-logiya boshqalarning tugal va o'ziga xosligini tan olmasdi, haqiqiy muammo birinchilik har biriga berilishi edi. Bizning fikrimizcha, tartib-qoidaning ichki rivojlanishi bu muammoni aniqlaydi, ya'ni u muhokama qilishga arzimaydi. Bu munozaradan o'rganiladigan yana bir dars mavjud. O'ziga xos metodologik yo'nalish amaliyotchilari bahsning to'g'riligiga ishontirmoqchi bo'lishdi, ular universitetda boshqa fikrlarning tasvirlanishiga, tadqiqotchilar va bitiruvchi talabalar mashg'ulatlarida mavjud bo'lishiga yo'l bermadi, iqtisodiyotning rivojlanishi sekin davom etdi. Bu Germaniyada sodir bo'ldi, o'ziga ishongan, qat'iat, aqliy rahbarlik qobiliyatiga ega bo'lgan Shmollerning ta'siri juda ham kuchli edi. Qoidalar yaratish yo'lini davom ettirgan mavhum nazariyachilar Menger, Jevons, Valras va Marshal akademik xizmatni imkonsiz deb topdi. Natijada asosiy oqim iqtisodchilari nemis iqtisodchilari orqali o'tish haqida o'ylashdi va iqtisodchilar Germaniyadagi aqliy tartibga bir necha o'n yillikda o'tishdi.[3.126-bet]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Tashmatov Sh.X., AsatullaevX., Allaberganov Z., Iqtisodiy ta'limotlar tarixi. Darslik. -T.:, 2018, 168-174.
2. AsatullaevX., Allaberganov Z., Iqtisodiy ta'limotlar tarixi. Darslik. -T.:, 2018,256-261 bet.
3. Djumanov D., Husunov D., Allaberganov Z.G. Iqtisodiy ta'limotlar tarixi (ma'ruzalar matni) Toshkent-2015 ,124-129 bet.